

Кеч кириб, кош кораяётган пайт эди. Мехмоним ва дўстим Хайнрих Мор кечки сайрдан кайтиб келиб, иш хонамда камина билан бирга ўтирарди. Ўйдим-чукур деразадан олисдаги киргоклар кўл гира-шира кўриниб турарди. Кичик ўғлим бизга хайрли тун тилаб кетди-ю, сухбатимиз беихтиёр болалик ва у билан боглик хотираларга кўчди. – Фарзандли бўлганимдан бери, – гап бошладим мен, – болалик давримдаги баъзи бир ишкибозликлар яна кўзий бошлади. Хатто капалак йига бошлаганимга ҳам қарийб бир йил бўлиб қолди. Капалакларимни кўрасанми?

У “ха” деди ва мен енгилгина коғоз қутиларимдан икки-учтасини олиб келгани кетдим. Олиб келиб, қутиларимдан биринчисини очганимда, аввалига унинг ичи қорайиб кетганини сездик; канотлари тик капалаклар эса бир-бирини ажратиб бўлмайдиган холда эди.

Чирокни ёқкани гугурт чаккандим, бирдан ташқаридаги манзара аллақайда гойиб бўлди, деразани тунги кўкимтир зимистон чулғаб олди. Энди капалакларим чирок ёруғида кути ичида ажойиб бир тарзда яраклаб кетди. Биз қутичага энгашиб, чиройли, ранг-баранг капалакларни томоша қилиб, уларнинг номларини атай бошладик.

– Мана бу сарик рангли тасма капалак, – дедим мен унга, – лотинча номи “fulminea” деб аталади, бу ерларда кам учрайди.

Хайнрих Мор қутидаги капалаклардан бирини игнаси билан олди-да, унинг канотлари остига синчиклаб разм сола бошлади.

– Кизик, – деди у, – капалакларни кўришим билан болалик хотираларим бу қадар аниқ ёдга тушади деб сира ўйламовдим.

У капалакни яна ўз жойига қадаб кўяркан, қутича қопкоғини ёпиб, “Бас, етар!” деди. Бу гапни у тўсатдан ва шу қадар тез айтдики, назаримда ушбу хотираларни эслаш унга ёқмаётгандек туюлди. Қутичани жойига элтиб қўйиб, қайтиб келганимда унинг энсиз, қорамтир чехрасида табассум пайдо бўлганди. У мендан сигарета сўради.

– Капалакларингни яхшилаб кўрмаганимга мендан хафа бўлма, – деди у.

– Болалигимда менинг ҳам худди шунақа тўпلامим бор эди, лекин афсуски, у билан боглик хотирага менинг ўзим нукта қўйганман. Бу воқеани эслаш камина учун уят бўлса ҳам, уни сенга айтиб бермоқчиман.

У сигаретани чирок шишаси устига тутиб ёндирди, чирокнинг яшил қалпоқчасини ёпиб қўйди, юз-кўзларимизни қоронгилик қоплади, у очик турган дераза раҳига чўнкайди. Энди унинг озгин, келишган жуссаси зимистон ичида кўринмай қолди. Камина сигарета тутатдим, ташқарида, узокда қурбакаларнинг вақир-вуқир овозлари тунни тутиб кетди, дўстим эса хикоясини сўзлай бошлади.

* * *

Капалак йиғишни саккиз ё тўққиз ёшларимда бошлаганман. Даставвал бунга ўта берилиб эмас, балки шунчаки бошқа ўйинлар ва кизикишларим катори қараганман. Аммо иккинчи ёзда, ўшанда камина ўн ёшлар атрофида эдим, ушбу кизикишим мени бутунлай ўзига ром этиб, шунақанги ишкибозликка айландики, буни менга бир неча марта тақиблаб қўйишларига ҳам тўғри келганди, чунки капалакдан бошқа ҳамма нарсани унутиб юборгандим. Капалак тутаетганимда шундай берилиб кетардимки, хатто минорадаги соатнинг бонг уриши ҳам қулогимга кирмасди, бундай хол мактабга

бораётганимда ёки тушлик вақтида, шунингдек, таътил пайтларида ҳам тез-тез бўлиб турарди, кўпинча овкатлангани уйга ҳам келмасдан, эрталабдан то шомга қадар уйдан олиб чикканим бир бурда нон билан каноатланиб юравардим.

Хозир ҳам баъзан фавкулудда чиройли капалакка кўзим тушиб колгудек бўлса, ўша ишқибозлигим тутиб қолади. Шунда камина яна болаларга хос қандайдир номаълум, ўтли завк-шавк чулғаб олади. Болалигимда илк марта махаон (кора хол-хол катта сарик капалак)ни тутган пайтимда ана шундай қувонгандим. Шундан кейин, болалик чоғларимда тушдан кейинги жазирама иссиқларда курук ховурли дала-ю ўтлоқларда, эрталабки салкин боғларда ёки кечки сирли ўрмон этакларида худди хазина изловчига ўхшаб, дақиқа сайин ажойиб тасодифларга, қутилмаган ходисаларга ва омадга умид боғлаб, кўлда тўр билан пайт пойлаб юрган адоқсиз дамларим бирин-кетин ёдга тушади. Ўшандай дамларда чиройли бир капалак, майли жуда ноёб бўлмаса ҳам, гул бандига кўниб, қуёшда товланиб, ранг-баранг канотларини бирма-бир ёзиб-йигиб турганини кўриб қолсам борми, қувончдан энтиқиб, нафасим бўғзимга тикилади, унга яқинроқ бориб, канотларидаги тип-тиник томирчаларни, ялтирок ранг-баранг доғларини, тумшукчасидаги хар бир нафис тукни томоша қилиш менга шунақанги зўр, ёқимли қувонч бағишлардики, каминага бундай гўзал туйғуни хис этиш кейинги ҳаётимда ҳам насиб этмаса керак.

Капалақларимни оддий эски қутида саклардим, чунки ота-онам камбағал бўлганликлари сабабли менга қиммат нарсаларни совға қилолмас эдилар. Қути ичига игналарни қадаб қўйиш учун шиша тикинидан кесиб-кесиб олинган пўкак паррақларни елимлаб чиккандим, бойлигимни қутининг ана шу майда-майда қартон қопқокчалари орасида асраб-авайлар эдим. Аввалига уни ўртоқларимга бажонидил ва тез-тез кўрсатиб турардим, бироқ бошқаларнинг ойнаванд қопқокли ёғоч қутилари, капалак қуртга мўлжалланган яшил доқа қопламали ва ундан ҳам зўр қутилар бор эди, шу сабабданми, мен ўзим ясаган оддийгина жихозим билан улар олдида мактана олмас эдим. Бунга унчалик эҳтиёж ҳам сезмасдим, шу тарика бинойидек ва хатто қойилмақом ўлжа тутганимда ҳам, буни ҳеч қимга айтмасдан сир саклашга, факат сингилларимгагина кўрсатишга одатлангандим. Қуналарнинг бирида бизда кам учрайдиган кўк рангли капалак тутиб олдим, канотларини таранг тортиб, қуритгач, уни ҳеч бўлмаса қўшниларимизга, ховлининг нариги тарафида яшайдиган муаллимнинг ўғлига кўрсатиб, мактангим келди. Бу боланинг айби, ниҳоятда пухта иш қиларди, бу хусусият баъзи болаларда айниқса қучли бўлади. Унинг ҳам арзимаган капалақлар тўплами бўлиб, уни жуда эҳтиёт қилиб саклар, шу боис уни хазина дейиш мумкин эди. У хатто капалақларнинг синган ва шикастланган канотларини ҳам елимлаб, қайта тиклай олишдек ноёб ва қийин хунарни хадисини олганди. Тўгриси хар жихатдан қобил бола бўлганидан унга ҳасад аралаш ҳавас билан қарардим.

Ана шу қобил болага товланадиган рангин капалагимни кўрсатдим. У уни омилқор мутахассис сингари синчиклаб кўздан кечирди, унинг ноёблигини эътироф этди ва унга салкам йигирма пфенниг* нарх белгилади; Эмил чиндан ҳам тўпламга тааллуқли барчи ашёларни, айниқса, почта маркалари ҳамда капалақларни қийматини чамалаб, баҳолай биларди. Бироқ, шундан сўнг у товланадиган кўк рангли капалақларни танқид қила бошлади, унингча, капалақларнинг канотлари таранг тортилмаган, ўнг муртчаси буқилган, чап муртчаси эса тиккайган эмиш, шу аснода у яна бир қамчиликни тўғри топди, яъни капалақнинг иккала оёғи ҳам йўқ эди. Менимча, булар унчалик катта нуқсонлар эмас эди, лекин шундай бўлса ҳам, манови инжик менинг қувончимга оз

бўлса-да, путур етказиб бўлганди, шундан сўнг капалакларимни унга кўрсатмайдиган бўлдим.

Орадан икки йил ўтди, биз энди кап-катта ўсмир болалар бўлсак-да, лекин менинг капалаклар тутишга бўлган иштиёким ҳамон авжида эди. Бир куни ўша Эмил тунги катта чипор капалак тутибди деган миш-миш таркалди. Бу гап мени бугун бир ўртогимнинг бир миллион меросга эга бўлгани ёки Ливиуснинг йўқолган китобларини топиб олгани хақидаги хабардан ҳам кўра кучлироқ хаяжонга солди. Тунги чипор капалакни бизлардан хали ҳеч ким тутолмаган эди, мен уни ўзимдаги капалаклар хақидаги эски китобга солинган расмдангина билардим, ундаги мисдан ишланган накшин гравюра менга баъзи замонавий ранг-баранг босма нашрлардан ҳам кўра гўзалроқ ва пухтароқ туюларди. Номларини ўзим биладиган ва хали қутичамдан жой олмаган барча капалаклар ичида тунги чипор капалакни кидириб топишга бўлган иштиёким ниҳоятда кучли эди. Шу боис унинг китобимдаги суратини тез-тез томоша қилиб турардим. Бир ўртогим менга у ҳақда шундай деганди: “Агар дарахт танасида ёки қояда кўниб турган жигарранг капалакка бирон қуш ё парранда ёки бошқа бир ганими ҳамла қилмоқчи бўлса борми, у дархол олдинги қорамтир канотларини ёзиб юбориб, чиройли орқа канотларини кўрсатар, шунда улардаги катта тиник кўзлар ногаҳон галати кўриниб кетаркан, бундан чўчиган қуш эса капалакни холи кўяркан”.

Шундай ажойиб капалакка келиб-келиб ўша мижгов Эмил эга чиқиб ўтирса-я! Буни эшитиб, аввалига суюндим, мана, ниҳоят, ноёб капалак ҳам кўрарканман, деб кизикишим баттар ортди. Кейин эса, шундай сирли ва ноёб капалакни мана шу мижговнинг кўлига тушса-я, деб беихтиёр алам қила бошлади. Ниҳоят, ўзимни босдим ва униқига боришни ҳам, тутган капалагини томоша қилиб ўтиришни ҳам ўзимга эп кўрмадим. Бирок ана шу воқеа сира хаёлимдан кетмади ва эртаси куни мактабда ўша миш-миш тасдиқлангандан сўнг, боришга қатъий қарор қилдим.

Тушлиқдан сўнг уйдан чиқишнинг имкони бўлди дегунча ховлидан чопиб ўтиб, кўшни уйнинг тўртинчи қаватига кўтарилдим, у ерда хизматкор кизларнинг хоналари ва тахта деворлар бўлиб, уларнинг ёнидаги мен хавас қиладиган мўъжазгина хонада муаллимнинг ўгли ёлғиз ўзи яшарди. Йўлда бораётган ҳеч кимни учратмадим, юқорига чиқиб хона эшигини тақиллатгандим, ҳеч қандай жавоб бўлмади. Эмил уйда йўқ эди, туткични босгандим, эшик очилди, одатда уни ўзи йўқлигида эринмай маҳкамлаб беркитиб юрарди. Ичкарига кириб, ҳеч бўлмаса капалакни кўрай деб, дархол таранг тортиб кўйиладиган тоқчада бўлиши мумкинлиги хаёлимга келгунга қадар уни беҳуда кидирдим. Хақиқатдан ҳам мен уни ўша ердан топдим: жигарранг канотлари энсиз қоз тилимчалари билан таранг қилиб тортиб кўйилган тунги катта чипор капалак тоқчада осиглик турарди, унга томон энгашиб, унинг тук босган оч жигарранг муртларини, хушбичим ва нафис рангин канотларининг четларини, қуйи канотлари остидаги, четидаги нозик тукларини, барчасини шундоқ яқиндан туриб томоша қилдим. Фақатгина кўзларини кўролмадим, чунки уларни қозчалар тўсиб турганди.

Юрагим дуқиллаб, васвасага тушдим, қозларни шартта олиб ташладим-да, нина-тўгнагични сугуриб олдим. Тўртта катта-катта кўз менга қараб турар, улар расмдагидан чиройлироқ ва ажойиброқ эди, уларга қараб турарканман, шу тобда мени гўзал капалакни кўлга қиритишга бўлган шунақанги кучли иштиёқ чулғаб олгандики, ўйлаб ҳам ўтирмасдан, хаётимда биринчи марта ўгриликка қўл урдим, аллақачон қуриб қотган ва шакл-шамойилини йўқотмаган капалакни игна-пигнаси билан аста сугуриб олиб, қафтимда кўтариб хонадан олиб қочиш кетдим. Шу онда мен фавқулодда зўр

коникиш туйгусидан бўлак хеч нимани хис этмас эдим.

Капалакни ўнг кўлимда яширганимча, зинадан туша бошладим. Шунда пастдан кимнингдир менга томон келаётгани эшитилди, бирдан виждоним кийналаётганини, ўгирлик килиб кўйганимни ва ўзимнинг ярамас бола эканлигимни англадим. Айни пайтда азбаройи сирим фош бўлиб қолишидан кўркканимдан савки табиий равишда ўлжани тутиб турган кўлимни нимчам чўнтагига солдим-да, аста йўлимда давом этдим. Менга караб келаётган оксоч киз ёнидан кўрка-писа, аблахлик ва шармандалиқдан елкамни кисиб ўтиб, уйимиз эшиги олдида туриб колдим. Юрагим ҳамон дук-дук урар, пешонам терлаб кетган, ўз-ўзимдан дахшатга тушиб, нима килишимни ҳам билмасдим.

Нихоят, капалакни ортик ушлаб туролмаслигимни, бунга хакким ҳам йўклигини ва уни жойига кайтариб олиб бориб, хеч нарса бўлмагандек килиб кўйишим кераклигини тушуниб етдим. Шундан кейин йўлда кетатуриб, бирон кимсани учратиб қолишдан ва сирим фош бўлишидан ҳам кўркмасдан, тез ортимга бурилдим, зинадан югуриб чикиб, бир дакикадан сўнг яна Эмилнинг хонасида пайдо бўлдим. Кўлимни авайлаб чўнтагимдан чикардим-да, капалакни стол устига кўйдим. Унга бир кур назар ташлаб улгурмаёк, фалокат содир бўлганини кўриб, сал бўлмаса хўнграб юбораёздим, чунки тунги чипор капалак бутунлай дабдала бўлган эди. Унинг ўнг олд каноти ва ўнг мурти йўк эди, шунда синган канотни эхтиёткорлик билан чўнтагимдан олмокчи бўлган эдим, у ҳам титилиб кетди, энди уни ямаб бойлашнинг сира иложи йўк эди.

Шу топда мени ўгриликка кўл урганим хакидаги ўйдан ҳам кўра ўзим абгор килган ана шу гўзал ва ноёб капалак нигохи кўпрок кийнарди. Бармоқларимга харир жигарранг канот чанглари ёпишиб колган, синган канот ҳам шу ерда эди, мен шу онда уни кайтадан бутлаш учун бор мол-мулким ва хар кандай кувончимни курбон беришга ҳам тайёр эдим. Хафа бўлиб уйга бордим ва тушдан сўнгги бутун вақтимни ўзимизнинг мўъжазгина богимизда ўтказдим, кеч тушганидагина юрак ютиб, онамга хаммасини айтиб беришга журъат этдим. Онам кўркиб кетди ва хомуш бўлиб колди, бироқ айбимга икром бўлишимнинг ўзиёк менга хар кандай жазога мустахик бўлишимдан кўра кимматга тушганини дилдан хис этиб турарди, чоги.

– Сен Эмилнинг олдида бор ва ўзинг унга хаммасини айтиб бер,– деди онам ниҳоят, катъий охангда. – бу сен учун бирдан-бир ва ягона имконият, токи бу ишни килмас экансан, мен сени кечира олмайман. Унга айт, нарсаларингдан ўринма-ўрин ўзига ёкканини танлаб олсин, ва албатта, ундан кечирим сўрашни ҳам унутма.

Бу иш ўша намунали боладан бошка хар кандай ўртогимда осонрок кечиши мумкин эди. Унинг мени тушунмаслигини ва эхтимол, менга умуман ишонмаслигини ҳам олдиндан хис килиб турардим. Кеч кириб, коронги тушай деб колган бўлса ҳам, у ерга кандай килиб боришни билмасдим. Пастда, дахлизда онам учраб қолиб, яна уктуриб секингина деди: “Унга шу бугунок бориб айтишинг керак, хозирок бор!”

Нихоят, бордим ҳам, пастки каватдан Эмилни сўрадим, у келди ва бирданига кимдир унинг тунги чипор капалагини расво килганини сўйлай кетди, у бу ишни ким килганини, биронта ёмон болами ё куш-муш ёки мушукми, билмас эди. Шунда мен билан бирга юкорига чикиб, менга ўша капалакни кўрсатишини илтимос килдим. У билан бирга юкори каватга чикдик, ўша хона эшигини очиб, шамни ёкдик, токчада дабдаласи чиккан капалак ётарди. Унинг капалакни кайтадан тиклаш устида ишлагани кўриниб турарди, синган канот авайлаб ёйилган ва момик когоз устига кўйиб кўйилган, лекин уни кайта тузатиб бўлмасди, чунки энди капалакнинг мурти йўк эди – у йўколганди.

Нихоят, унга бу ишни мен килганимни айтиб, хаммасини гапириб тушунтиришга харакат

килдим. Шунда Эмил аччиги чикиб, бакириш ўрнига, тишлари орасидан секингина хуштак чалиб менга узок тикилиб тургач, деди: “Шунаками, демак, хали шунакаман дегин...”

Мен унга барча ўйинчокларимни таклиф килдим, у ховуридан тушган бўлса-да, менга хамон нафрат билан караб турарди, шунда унга бутун капалакларимни таклиф килиб кўрдим. Аммо у менга:

– Катта рахмат, сенинг капалакларингни биламан. Колаверса, капалакларга кандай муносабатда бўлишинг хам бугун аён бўлди.

Рости унинг гирибонидан олишимга бир бахя колди. Энди хеч нарса килиб бўлмасди, мен аблах, ярамас одам эдим ва шундайлигимча колгандим, Эмил эса менинг олдимда худди дунёда адолат ва тартиб рамзидек совук ва нафратомуз киёфада турарди. У мени хатто койимади хам, факат менга караб турар ва мендан нафратланарди.

Шунда мен, агар бир марта хато килдингми, уни кайта тузатиб бўлмаслигига илк бор гувоҳ бўлдим. Уйга кетдим, онам сўраб-суриштириш ўрнига юзимдан ўпиб, индамай кўяколганидан хурсанд эдим. Вакт алламахал бўлиб колган, ётиб ухлашим лозим эди. Лекин аввал ошхонадан яширинча катта жигарранг кутини олиб чиқдим, уни каравот устига кўйиб, коронгида очдим. Кейин капалакларимни бирма-бир кўлимга олдим-да, бирин-кетин бармоқларим орасида чангини чиқариб эзгилаб ташладим.

Олмон тилидан Мирзаали Акбаров таржималари

* П ф е н н и г – чака, олмон маркасининг юздан бири.